

DEMOKRÁCIA POLARIZÁCIÓ POPULIZMUS

Bevezető

A demokrácia válságtünetei mindennapos témái a politikatudománynak és a politikai közbeszédnek. Se szeri, se száma tematikus folyóirat-számoknak, önálló monográfiáknak, tanulmányoknak és cikkeknek, amelyek azt a kérdést teszik fel, hogy milyen válságtüneteket mutatnak a liberális demokráciák, s amelyeket mutatnak, azok miből erednek.

A témával foglalkozó szerzők gyakran vetik fel a liberális demokrácia két szerves alkotóelemének (liberalizmusnak és demokráciának) konfliktusát, de a slágertéma továbbra is a populizmus. Nagyon sok szerző keresi

info@meltanyosság.hu

www.meltanyosság.hu

0630-311-1701

1149 NAGY LAJOS KIRÁLY ÚT 167. II. 23.

a választ, hogy vajon a populizmus mennyiben okozója, illetve terméke a demokráciák válságának.

A Méltányosság Politikaelemző Központ jó néhány évvel ezelőtt foglalkozott már a [témával](#). Most ismételten megpróbálkozunk. Módszerünk ugyanaz, mint annak idején: a rendelkezésre álló témérdek szöveg közül kiválasztottunk ötöt, amely szerintünk nagyon jól illusztrálja a nemzetközi irodalom uralkodó irányait.

Svolik: Polarization versus Democracy

Milan W. Svolic tanulmányában a polarizáció és a demokrácia viszonyát járja körbe. A szerző fő tézise az, hogy minél inkább polarizált egy társadalom, minél mélyebbek benne a törésvonalak, az embereknek annál fontosabbak lesznek pártos érdekeik a demokratikus értékeknél.

Tézisét Svolic egy általa végzett kutatás alapján állítja föl. Ebben az emberek demokráciához való viszonyát vizsgálta, országonként, azonban nem egy klasszikus, direkt kérdéseken alapuló kutatást végzett. Ehelyett egy valós élethelyzetet – a választást – szimulálva igyekezett megmutatni, hogy vajon az emberek hajlandóak-e elfordulni attól a jelölttől, akinek vannak olyan elképzelései, amelyek súlyosan sértik a demokratikus értékeket, még ha ez a jelölt a számára legszimpatikusabb párt jelöltje is. A kutatás során az embereknek két hipotetikus jelölt közül kellett választaniuk, akiknek ismerték demográfiai adatait, párthovatartozását és szakpolitikai elképzeléseit. Véletlenszerűen az egyik jelölt programjába

betettek egy olyan elemet, amely valamilyen demokratikus normát sért. Az eredményekből Svolik azt a végkövetkeztetést vonta le, hogy bár volt olyan ország, ahol jelentős volt a demokratikus normát sértő jelölt szavazatvesztése, de ez sokkal kevésbé volt jellemző olyan országok esetében, amelyekben a választók nagyon megosztottak, mélyek a törésvonalak. Emellett a szerző fölhívja a figyelmet arra, hogy a centrista szavazók, tehát azok az egyének, akik mérsékelt politikai nézetekkel rendelkeznek, sokkal inkább hajlandók előtérbe helyezni a demokratikus értékeket – és ezek a szavazók valós választási helyzetben akár a mérleg nyelve is lehetnek.

Svolik igyekszik rávilágítani az „átlagember” szerepére is a demokráciák „válságában”, mondván, hogy a '90-es évek óta egyre kevésbé jellemzőek az erőszakos katonai puccsok, manapság megválasztott vezetők építik le a demokráciát. Svolik abban az esetben beszél „democratic breakdown”-ról, ha a Freedom House egy országot a „szabad” vagy „részben szabad” besorolásból leértékelt, és ezen belül különítette el a katonai puccsok és a megválasztott vezetők általi demokrácialeépítéseket. Az utóbbiak megnövekedett aránya miatt vonja le Svolik azt a következtetést, hogy végső soron az emberek önként választják meg ezeket a vezetőket, és felveti, hogy a demokrácia leépüléséről szóló diskurzusban át kellene gondolni, milyen szerepe van az általában áldozatként megjelenő „átlagembernek”.

Svolik kutatásával, módszertanával és a belőle következtetéseivel kapcsolatban sok kérdés és probléma vethető fel. Ezek közül most csak

kettőt említek. Az egyik az, hogy a kutatás egyfelől valóban rávilágít arra, hogy az eredményt illetően jelentős eltérések lehetnek közöttük, ha valakitől direkt módon kérdezik arról, mennyire elkötelezett a demokrácia mellett, vagy ha látens módon próbálják feltárni ugyanezt. Másfelől viszont nem tudhatjuk, hogy a kutatásban résztvevők vajon azért döntöttek a kevésbé demokratikus jelölt mellett, mert ugyan felismerték valamely demokratikus értéket sértő elemét a programjának, de ez nem volt számukra elég a másik jelölt preferálásához; vagy pedig egyáltalán nem ismerték fel ezt az elemet, és egyszerűen pártos érdekeik szerint döntöttek. Emiatt kissé erősnek tűnhet Svobik végkövetkeztetése, mert korántsem biztos, hogy minden esetben a pártosság/megosztottság írja felül a demokratikus értékeket: hogy fölülírja vagy sem, abban szerepet játszik az is, hogy a szavazók (fel)ismerik-e ezeket az értékeket, illetve miként értelmezik azokat.

A másik kérdés vagy probléma, amelyet Svobik kutatása kapcsán kiemelünk, a következő: amikor az emberek szerepéről ír, miszerint ők választják meg azokat a vezetőket, akik aztán leépítik a demokráciát, nem szabad elfelejteni – erről viszont Svobik nem ír –, hogy az általa emlegetett vezetők sem antidemokratikus rigmusokat skandálva kerülnek hatalomra. Ráadásul, ahogy azt meg is említi, a demokrácia minőségének jelentős romlása hosszú idő alatt megy végbe. Vagyis a társadalom megosztottsága és ennek mértéke önmagában nem elégséges és nem eléggé összetett magyarázat a demokrácia minőségének romlására, leépülésére.

Mindezek ellenére Slovik tanulmánya számunkra is igen tanulságos lehet, hiszen az utóbbi években egyrészt a demokrácia minőségét tekintve egyre gyakrabban éri kritika hazánkat, elsősorban az Európai Unió felől, másrészt a közbeszéd hangvétele egyre inkább ellenségesebbé válik a kormánypárt és az ellenzék között, és az ország megosztottsága is egyre erősebb. Az ezek közötti összefüggések vizsgálata – ez talán a legfontosabb tanulsága Slovik tanulmányának – segíthet minket a mai magyar demokrácia helyzetének megértésében.

Plattner: Illiberal Democracy and the Struggle on the Right

Marc F. Plattner írásában a liberális demokrácia két alkotóelemének, a liberalizmusnak és a demokráciának a problémáját, illetve egymáshoz való viszonyát vizsgálja. Azt állítja Fareed Zakaria nagy hatást kiváltó munkája nyomán, hogy máshogy demokratizálódtak a régi nagy demokráciák, mint a harmadik hullámban demokratizálódtak, ugyanis a világ vezető demokráciái liberálisok voltak, mielőtt demokráciák lettek. A demokratizáció harmadik hullámával azonban olyan országok vették át a demokrácia mechanizmusait-intézményeit (pl. választás), amelyek korábban egyáltalán nem voltak liberálisok. Ebből 1997-ben Zakaria azt a következtetést vonta le, hogy a szabad választások intézményének túl korai bevezetése még rontotta is ezekben az országokban a liberális demokrácia kialakulásának az esélyeit. Ebből a

szempontból egy sokkal biztosabb útnak ítélte azt a fejlődési ívet, amelynek egyik állomása a „liberális autokrácia”, ahonnan aztán egy természetes fejlődés eredményeképpen lépett tovább a nyugati demokráciák jelentős része a liberális demokrácia meghonosításához.

Ehhez hasonló gondolatmenetekkel már korábban is sokszor találkozhattunk a politikatudomány berkein belül. Sokan mondták, hogy az eltérő sikerű demokratizálódásokban hatalmas szerepe volt annak a faktornak is, hogy míg például az 1945 utáni német átmenetben nagy szerepet szántak az állampolgári nevelésnek (tanárképzés reformja stb.), addig ez az 1989 utáni rendszerváltások esetében már elmaradt. Ez már csak azért is nagyon súlyos hiányosság volt, mivel a választások önmagukban semmit sem érnek felelősen gondolkodó, demokratikus attitűddel rendelkező állampolgárok nélkül, ahogyan azt számos ország esetében láthattuk a hidegháború vége utáni évtizedekben.

Plattner azonosít egy másik nagyon fontos anomáliát is, miszerint a keletieket nagyon félreértik a Nyugaton. A nyugati konzervatív politikusok és gondolkodók ugyanis úgy látják a keleti radikális jobboldali politikusokat, mint akik természetes szövetségeseik lehetnek a liberalizmus elleni ideológiai harcban. Azt azonban nem veszik észre, hogy valójában ezek a keleti jobboldali mozgalmak már nemcsak a liberalizmust mint ideológiai irányzatot vetik el, hanem magát a nyugati típusú liberális demokráciát is, és egyre inkább a keleti minták felé orientálódnak (Oroszország, Kína stb.). Egyes neves konzervatív gondolkodók (Richard Legutko, Patrick Deneen, Yoram Hazony) nem véletlenül veszik át ezt a

mintát a kelet-európai radikális jobboldali politikusoktól, és igyekeznek a liberális demokráciát összemosni az amerikai értelemben felfogott progresszizmussal, hiszen ezzel sok esetben képesek lehetnek a maguk oldalára állítani azokat a jelentősebb konzervatív nézetű rétegeket, akik a liberalizmus mint ideológia nézeteit elvetik, de a liberális demokráciával mindezidáig még nem fordultak szembe. Plattner azonban nem tudja meggyőzően bizonyítani, hogy valóban félreértésről van szó, hiszen azt látjuk, hogy már eleve nagyon különböző alapállásokból jutnak a fentebb említett szerzők ugyanazokra a következtetésekre. Inkább arról lehet szó, hogy nem annyira félreértik a keletieket ezek a nyugati konzervatív gondolkodók, hanem eszközként használják fel őket arra, hogy a saját országukban zajló ideológiai harcot megnyerjék, ahhoz szellemi muníciót szerezzenek. Ez pedig felveti a kérdést, hogy az egész tanulmány vajon mennyiben tud hozzájárulni a hazai vagy a térségbeli helyzet jobb megértéséhez, hiszen leginkább a Nyugaton zajló szellemi küzdelmet dokumentálja, amelyet konzervatív oldalon sokak számára a magyar miniszterelnök által folytatott konfrontatív politika testesít meg szimbolikus értelemben.

Nem egyedi, de fontos revelációja a tanulmánynak, hogy bár ugyan manapság a demokrácia szót gyakran a liberális demokrácia szinonimájaként értelmezik, ez a kettő nem elválaszthatatlan egymástól, sőt sok esetben éles ellentét lehet a kettő között. A demokráciát ugyanis a nyugati mintához képest teljesen másképpen értelmezik azokban az országokban, ahol nagyon hirtelen és váratlanul történt meg a

demokratikus átmenet. Plattner azonban felhívja a figyelmet arra is, hogy nemcsak a demokrácia, hanem a liberalizmus fogalma is torzult ezekben az országokban, hiszen a liberalizmus iránti felfokozott rajongás a rendszerváltások idején egy olyan felfogást eredményezett, amely szerint a politikai többségnek kisebb szerepet kell szánni a kormányzati-politikai döntéshozatalban. Ez a felfogás szintén nehezen egyeztethető össze az eredeti értelemben vett nyugati demokratikus felfogással, ráadásul Magyarország esetében azt is tapasztalhattuk, hogy többek között emiatt nem tudták az átlagemberek is a magukénak érezni a rendszerváltást és értékelni az elérhetővé vált szabadságot. Ez pedig később jelentősen hozzájárult a Nemzeti Együttműködés Rendszerének 2010-es létrejöttéhez.

Galston: The Populist Challenge to Liberal Democracy

William A. Galston tanulmányában kísérletet tesz a populista mozgalmak, pártok, politikai szereplők elmúlt években tapasztalt intenzív és erőteljes felemelkedése mögött álló tényezők azonosítására, és megvizsgálja, hogy a populizmus milyen kihívást támaszt a demokráciával szemben. A gazdaságközpontú megközelítés helyett, miszerint a középosztály életszínvonalának romlása áll a populizmus előretörése mögött, egy komplexebb megközelítést javasol, mely bár gazdasági tényezőit

az egyik legfontosabbként azonosítja, ám felhívja a figyelmet más és ugyanekkora súlyú tényezőkre, és azt állítja, hogy ezek együtt adnak magyarázatot a populizmus reneszánszára.

Galston ilyen más tényezőként említi az utóbbi évtizedekben Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban folytatott migrációs politikát, amelyet ma a társadalom jelentős része ellenez, és azt a technológiai változást is, amelynek következtében a kétféle emberi munkát igénylő termelési folyamatok száma megcsappan, ami pedig megmarad, annak jelentős része a globalizáció következtében megnyíló, olcsóbb munkaerőpiacokra helyeződik át, egyfajta keleti irányba való mozgást végezve. Ennek következtében a szellemi képességek helyeződnek egyre inkább előtérbe, ami egy oktatásközpontú meritokráciát hoz létre. A jelentős intellektuális képességeket igénylő munkák a városokban koncentrálódnak, és a különböző intenzitású, de mindig meglévő vidék-város megosztottság egy igen magas szintet ér el. A vidéki területeken élők sokszor perifériára szorulva érzik magukat, és érdekeik figyelmen kívül hagyását tapasztalják, többek között az utóbbi évtizedek migrációs politikája miatt is.

David Goodhart *The Road to Somewhere: The Populist Revolt and the Future of Politics* című könyvében az „Anywheres” (bárhol) és „Somewheres” (valahol) fogalmakkal teszi még érthetőbbé, hogy ez a megosztottság mit jelent. Az előbbi a városban élő, szellemileg magasan képzett értelmiségieket jelöli, akik éppen ezen képességeik-készségeik miatt lényegében akárhol képesek megtalálni a számításaikat,

ennek következtében rendkívül ellenállóak a változásokkal szemben; az utóbbi fogalom a vidéken élőket jelöli, akik egy konkrét helyhez vannak kötve, ott képesek boldogulni, s ha megszokott környezetük jelentősen megváltozik, igen nehezen vagy sehogy sem tudnak reagálni erre, és eme tehetetlenségük miatt könnyen áldozatává válnak a változásnak. A migráció okozta változások éppen ilyenek, és a populizmus a 21. századi fajtája gyakran ennek a „Somewheres” rétegnek a félelmeire apelálva kezdi meg a felemelkedést.

A populizmus gyakran negatív konnotációkkal bír, ugyanakkor ha azt látjuk, hogy a társadalom méltatlanul elhanyagolt vagy cserbenhagyott rétegeit kívánja képviselni, felmerül kérdés, mégis mi a probléma vele. Nem kevesen vélik úgy, hogy a populizmus nem teljesen érdem nélküli képződmény, és korrekciót kínál a túlintézményesített, az emberek akaratát, érdekeit egyre kevésbé becsatornázni tudó és kívánó liberális demokráciára; sőt vannak, akik szerint a populizmus egy demokratikus, jóllehet illiberális válasz a nem demokratikus liberalizmusra. Valóban, a populizmus bír korrekciós képességekkel, de Galston szerint sokkal inkább a hatalmon kívül tudja ezt a képességét realizálni, és nem az általa elképzelt módon. A populizmus megjelenésére ugyanis bevett válasz a fennálló hatalom részéről, hogy a társadalom jelentős részében frusztrációt generáló, a populizmus által a politikai diskurzusba bememelt témákat maga is átveszi, adott esetben gyakorlati szinten is foglalkozik velük. Ezzel megtörténik a korrekció, igaz nem oly módon, ahogy

azt a populista vezetők elképzelték, nem velük, általuk a hatalomban. Erre szolgáltat példát Franciaország is, ahol a Front National (Nemzeti Front) migrációval kapcsolatos álláspontját, ha közel sem azon a hőfokon, ahogy azt ők képviselik, de a „mainstream” pártok is átvették, észelve, hogy az emberek pozitívan rezonálnak rá. Magyarországon ezzel szemben egy fordított folyamat zajlott, hiszen a Fidesz migrációs politikáját az ellenzéki pártok eleinte erősen bírálták, aztán látva-érezve a magyar társadalom hozzáállását-reakcióját, módosítottak eredeti álláspontjukon, és a kormánypárt megközelítését bizonyos mértékben magukévá tették.

Hatalomban már egyáltalán nem biztos, hogy a populista mozgalmak el tudják vagy el kívánják érni azt a korrekciót, amit elvárva a nép bizalmat szavazott nekik, sőt kihívást és végeredményben veszélyt jelent a liberális demokráciára. Ez Galston szerint leginkább abban érhető tetten, hogy a populizmus a társadalmat a nép és elit kettőségében képes csak értelmezni. A népet homogénnek és természeténél fogva jónak, erkölcsösnek, míg az elitet velejéig romlottnak és korruptnak látja-látatja. Galston szerint ezzel az a probléma, hogy a populizmus az általa nem a nép részének tekintett csoport tagjait önkényesen kizárhatja az egyenlő jogokat élvező személyek csoportjából, és ez nem csak a néppel szembeállított elit tagjait érintheti. Galston idézi Jan-Werner Müllert, aki szerint a populisták úgy beszélnek és cselekednek, mintha a nép képes lenne egy egységes álláspontot és véleményt kialakítani bármilyen kérdéskörben, ám ennek az elképzelésnek utópisztikus jellege általában

gyorsan bebizonyosodik, és amikor a populizmus ezzel szembesül, az el-
lentmondást úgy oldja fel, hogy a más véleményen levőket is a pá-
riastátussal rendelkező csoportba taszítja, mondván, az nem lehet,
hogy az egységes és erkölcsös tömböt alkotó nép soraiban legyenek
olyanok, akik bizonyos kérdésekben másként és erkölcstelenül gondol-
kodnak. Ez, véli Galston, hamar a nép rejtett ellenségeinek felkutatá-
sára való buzdításban csúcsosodhat ki, ami pedig inkább a történelem
sötét óráit idézi vissza, semmint a demokrácia dicsőséges pillanatait.

Az előbbieket konklúziójaként Galston úgy fogalmaz, hogy a populizmus
nem tűri a pluralizmust, minden erejével az ellen küzd, és mivel a de-
mokrácia egyik alapeleme a pluralizmus, nehéz nem úgy értelmezni a
populizmust, mint amely előbb-utóbb nem fog fenyegetés jelenteni a
demokráciára.

Urbinati: Political theory of Populism

A populizmus ma globális jelenség, a világ szinte valamennyi demokrá-
ciájában megjelent, Caracastól Budapestig, Washingtontól Rómáig. A
jelen, azon belül a demokrácia megértése Nadia Urbinati szerint nem
lehetséges anélkül, hogy számot vessünk eme intenzitása és elterjedt-
sége miatt is új fejleménynek számító populizmussal, valamint azzal,
hogy immár az alkotmányos/képviselői demokráciák fellegvéraiban is
szárba szökkent és virágzik – nemcsak mozgalomként, hanem kormány-
zati-hatalmi projektként. Urbinati vizsgálódásának középpontjában

ezért ez áll: a populizmus demokráciákon belüli reneszánsza és az a kérdés, hogy hogyan változtatja meg a populizmus mint a kormányzati hatalom megszerzésére/megtartására irányuló projekt a demokratikus alapelveket, eljárásokat és gyakorlatokat.

Erre vannak kész és ismert válaszaink, melyek többnyire apokaliptikus hangnemben szólnak. Urbinati tudatosan távol tartja magát ezektől: a populizmus reneszánsza kapcsán ő nem szeretne a demokrácia válságáról, agóniájáról vagy haláláról értekezni. Indokai közül a legfontosabb az, hogy az ilyen hangnemben és erről értekezők hallgatólagosan vagy kifejezetten feltételezik, hogy a demokrácia csakis egyféle módon/formában valósulhat meg: ahogyan 1945 utáni „aranyévekben”, Nyugaton. Ezzel azonban Urbinati szerint van egy kis probléma: ellentmond a demokrácia természetének. A változás, az átalakulás, a mássá levés ugyanis a demokrácia természetes állapota; ezt mutatja története is, mely nem egy egyirányú és egy adott végcélra irányuló, afelé tartó, hanem váratlan, meglepő, elvárásainkat arcul csapó fejleményektől nem mentes, nyitott folyamat. És ma is az. Igaz ugyan, hogy az alkotmányosságot és joguralmat ma a demokrácia szent és sérthetetlen magjának tartjuk, és úgy tűnhet, e kettő természettől fogva egylényegű a demokráciával mint olyannal, de egyrészt a demokrácia története mutatja, ez a kevert rezsím történeti-időbeli és konfliktusokkal teli folyamat eredménye. Másrészt az alkotmányos demokrácia, lévén demokrácia, nem tekinthető a demokrácia végső, beteljesedett formájának, hanem olyanak, amely nyitott a változásra, amely tehát

átformálható, átalakítható, megváltoztatható. A populizmus – mondja Urbinati – ennek a demokráciában benne lévő, általa nyitva tartott lehetőségnek egy megvalósulása.

Ezzel még semmi sem dőlt el, még semmit sem mondott Urbinati arról, hogy mit tesz a populizmus a demokráciával, de jelzi, hogy a populizmust ő demokrácián belüli: abból születőként és abból táplálkozóként fogja föl. De nem csak ebben az értelemben gondolja Urbinati a populizmust demokrácián belülinek. A kérdésre, hogy mit tesz a populizmus a demokráciával, Urbinati válasza, mely egyben legfőbb tézise is, az, hogy a populizmus a reprezentatív kormányzás/demokrácia egy új formája – torzított (disfigured), de nem nem-demokratikus formája. A populizmus tehát – húzza alá Urbinati – úgy alakítja át a demokráciát, hogy belül marad a demokrácián: nem lép ki belőle, nem számolja föl vagy rombolja le azt; ugyanakkor – és ezt ugyancsak aláhúzza Urbinati – nem teszi demokratikusabbá a demokráciát. A populizmus kormányzati projektként ezért és ebben az értelemben parazita: nem egy újfajta rezsím vagy kormányzati forma, hanem egyfajta reprezentatív demokrácia; nem egy felforgató-forradalmi politikai projekt, hanem magáévá teszi a képviseleti demokrácia alapelveit és alapelemeit, miközben radikálisan át is alakítja, de nem számolja föl azokat.

Ahogy átalakítja, azzal a populizmus meg is nyitja és nyitva is tartja az autoriter vagy diktatórikus rezsimek irányába vezető ajtót. Ha viszont belép ezen az ajtón, akkor ezzel nemcsak a demokráciát, hanem önmagát is fölszámolja. A populizmus sorsa – fogalmaz Urbinati –

elválaszthatatlanul összefonódik a demokrácia sorsával: a populizmus a demokráciával együtt él és együtt hal. A populizmus eszerint nem összeegyeztethető a politika nem demokratikus formáival. Éspedig azért, mert – indokol Urbinati – a kollektív szubjektumot, a népet, melynek nevében cselekszik, az emberek önkéntes/nem kikényszerített beleegyezése/hozzájárulása által törekszik létrehozni; az establishmentet az emberekre hivatkozva, azok nevében és érdekében kíséri meg megkérdőjelezni, leváltani és átalakítani; a választásoknak, azok legitimációs erejének kitüntetett szerepet tulajdonít. Ugyanakkor radikálisan meg is változtatja a demokrácia e három alappilléreinek, az emberek/a nép, a többségi elv, a képviselőlet értelmét. Ez a változtatás rajzolja ki a populizmusnak mint a reprezentatív kormányzás/demokrácia új formájának arculatát. Hogy eme arculatot rekonstruálhassa, és választ adhasson a kérdésre, miként változtatja meg a populizmus a demokráciát, Urbinati visszamegy ahhoz, ami szerinte a populizmus és demokrácia viszonyának gyökere, és ami nem más, mint az „emberek” és a „többség” mint a demokratikus legitimáció (legitim autoritás) alapelveinek és végső forrásának az értelmezése. Ezzel kapcsolatban – tömören fogalmazva, mert ennek kifejtésre sincs itt nincs mód – arra jut: a populizmus – meghatározván-rögzítvén, kik az „igazi” emberek s ki az „igazi” többség, azonosítván így az embereket azok egy részével, az „igazi emberekkel, a többséget az „igazi” többséggel – részlegessé teszi és kisajátítja, birtokává-tulajdonává teszi mindkettőt, miközben demokratikus érteleme szerint kisajátíthatatlan, senkié.

Ez kétségtelen a demokratikus többségi elv és az emberek demokratikus értelmének radikális eltorzítása, de – Urbinati szerint – nem fölszámolása. A vízvonalasító, állítja Urbinati, az, hogy mit csinál a populizmus hatalomban azokkal, akik nem részei az „igazi embereknek” és az „igazi többségnek. Ezzel kapcsolatban Urbinati azt mondja: a populizmus abban a pillanatban lépi át azt a demokráciát és a nem-demokráciát elválasztó küszöböt, amint (nem alkotmányos) erőszakot kezd alkalmazni saját állampolgáraival szemben; amint elkezdi elnyomni az eltérő politikai véleményeket és azok képviselőit; amint megakadályozza a társulás és beszéd szabadságát. Vagyis Urbinati szerint a populizmus akkor számolja föl a demokráciát és vele együtt önmagát, ha lehetetlenné próbálja tenni más többség (kisebbségek többséggé) formálódását és alakulását.

Hogy a populizmus radikálisan eltorzítja a demokráciát, annak három alappilléret-alapelemét (az emberek/a nép, a többségi elv, a képviselő), nem elégséges ok arra, hangsúlyozza Urbinati, hogy azt higgyük, a demokráciát úgy menthetjük meg, ha befagyasztjuk a második világháború utáni „aranyévek” modelljébe. Megtehetjük persze, csak hogy a populizmus, mondja Urbinati, nem valamiféle gonosz s külső erők teremtménye, hanem éppenséggel eme demokráciamodellel produktuma.

Sheri Berman és Maria Snegovaya: Populism and the Decline of Social Democracy

A szerzők a szociáldemokrata/balközép pártok mai válságának okaira koncentrálnak. Írásuk egyik fő mondanivalója, hogy a baloldal általános meggyengülése a jobboldali populisták felemelkedése előtt nyitotta meg az utat.

A tanulmány egyik hangsúlyos állítása szerint a balközép a 20. század végétől átvette a neoliberalizmust, ami majdhogynem végzetes következményekkel járt rá nézvést. Ez számos választási vereségben, a támogatottság jelentős mértékű megcsappanásában tükröződik.

A kapitalizmus 18. és 19. századi megjelenésekor a gazdasági fejlődés mellett nagyfokú egyenlőtlenséget is hozott magával. Erre volt válasz a baloldal megjelenése, mely aztán kettévált: kommunistákra (Marx, Lenin) és szociáldemokratákra. Utóbbiak, ellentétben az előbbiekkal, elfogadták a kapitalizmus politikai rendszerét, hittek abban, hogy az emberek közössége képes a demokratikus állam hatalmát egy jobb világ kialakítására használni.

A 2. világháború utáni évtizedekben, a jóléti államok időszakában a baloldal a társadalom széles rétegeit – alkalmazottakat,

munkavállalókat, szegényebb sorban lévőket – képviselő-védő politikát folytatott. A kapitalizmus Nyugat-Európában megmaradt, de a korábbi formájához képest átalakult: a kapitalizmust megszelídítette, korlátozta a demokratikus állam hatalma. A polgároknak ez az állam és ez a kapitalizmus védelmet ígért a kiszolgáltatottságtól. Sokan a baloldalon meg is feledkeztek arról, hogy a kapitalizmus önmagában hordoz veszélyeket, és a posztmateriálizmussal, posztmodernizmussal, feminizmussal kezdtek el inkább foglalkozni, mintsem a gazdasággal. Hogy a kapitalizmussal nincs minden rendben, az az 1970-es években a növekvő infláció és munkanélküliség tette nyilvánvalóvá. A neoliberais jobboldal – köztük Margaret Thatcher – a szabadpiacot kínálta megoldásként erre a helyzetre, a 20. század végére pedig már egy neoliberais konszenzus alakult ki, melyet a blairi-schröderi új baloldal ("harmadik út") elfogadott. A szociáldemokraták immár nem a kapitalizmus veszélyeitől kívánták megóvni a társadalmat.

Az 1980/90-es évektől a neoliberais elfogadásával (lásd pl. a közjavak privatizálását, az adócsökkentéseket, a jóléti állam leépítését, a gazdasági és a pénzügyi szektor deregulációját) elhalványult a baloldalra jellemző egyedi profil, és alkalmatlanná tette a szociáldemokrata pártokat arra, hogy előnyükre fordítsák a neoliberais reformok által kiváltott elégedetlenséget vagy a 2008-as válság következményeit. Ezzel egyrészt – állítja a szerzőpáros – megteremtődött annak lehetősége, hogy a populista jobboldali pártok előtérbe kerüljenek, és azok használják ki ezt az elégedetlenséget. Másrészt a hagyományos jobb- és

baloldal közötti különbségek gazdaságpolitikai téren elmosódtak, és így a szavazóknak több okuk volt és van nem gazdasági kérdésekre fordítani a figyelmüket. A baloldal neoliberális fordulata és hanyatlása – fogalmazódik meg a tanulmány következő hangsúlyos állítása – magával hozta a populizmus megerősödését.

A politikai versengés gazdasági kérdésekről társadalmi kérdések felé fordítása inkább a jobboldali populizmusnak kedvez, mint a hagyományos baloldalnak – hangoztatják a szerzők. A baloldalnak – ezt mutatják a történelmi tapasztalatok – ugyanis az felel meg jobban, ha az osztályidentitások erősek, és a piaccal szembeni elégedetlenség nagy. Ráadásul a baloldali pártok szavazótábora diverzifikáltabb, mint a jobboldalé (etnikai, vallási és szexuális irányultság szempontjából), és törésvonal húzódik a posztmateriális baloldal és a "régii" baloldal között is, mely utóbbi a hagyományos társadalmi normákhoz kötődik. Amikor tehát a politikai verseny a társadalmi kérdések köré összpontosul, nehezebbé válik a szociáldemokrata pártok számára, hogy széleskörű választási koalíciókat teremtsenek. A jobboldali populizmus törekvései ugyanakkor korlátokba ütköztek. A kevésbé privilegizált rétegek – munkások és az alacsonyabb végzettségűek – mindig is konzervatív értékszemléletet képviseltek, ám egyúttal baloldali gazdasági preferenciáik voltak. Amikor a jobboldali populisták a konzervatív gazdaságpolitikát, illetve a thatcheri neoliberális politikát támogatták, a szavazóknak meg kellett alkudniuk; ám amikor a jobboldali populisták protekcionista irányba mozdultak el (mint pl. Marine Le Pen Nemzeti Frontja 2011-től), a

konzervatív társadalmi és baloldali gazdasági értékeket való szavazók már nem érezték úgy, hogy e kettő (mármint a konzervatív és baloldali szemlélet) közötti választásra kényszerülnének.

A jobboldali populista szavazók kulturális és társadalmi szempontból egységesek, gazdasági természetű ügyekben viszont megosztottak (lásd a dolgozók és a kisvállalkozók közötti ellentétet), a szavazók pedig a populista pártokat általában a migráció, a jog és a rend ügyeivel azonosítják. Így a populista pártoknak az az érdeke, hogy inkább a társadalmi, mintsem a gazdasági kérdéseket helyezték a politika középpontjába.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a szerzők alapvetően a neoliberalizmus átvételében látják a baloldal hanyatlásának fő okát, elutasítva ezzel a baloldal megújítási kísérletének „harmadik útját”. Ebben nincsenek egyedül. Hasonló következtetésre jutott a Rob Manwaring és Paul Kennedy által szerkesztett, *Why the Left Loses* című 2018-as tanulmánykötet is. Nemrég pedig [Daron Acemoglu vélte úgy](#), hogy a neoliberalizmus ösztönözte megszorítások – a baloldal meggyengítése mellett – az olyan jobboldali populisták előteréséhez is hozzájárult, mint például Donald Trump.